

ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR ÉS VÖRÖSMARTY.

Ismeretes folyóiratunk olvasói előtt Kazinczy Ferencznek Bölöni Farkas Sándorral szőtt benső baráti viszonya.*) Fő kedvencének nevezgeti őt. Leveleiben elragadtatva szól fényes tehetségeiről, — lángoló képzeletét és kimondhatatlan szép irányát fennen dicséri. Költői pályára ösztönzi és előre is magyar Schillert jósol belőle. Még az is tetszik benne Kazinczynak, hogy unitárius; mert így, szerinte, egy lépéssel még közelebb áll a klasszikus görögkhöz. Épen mint Bölöni Farkas Sándort, e korbeli másik jelesünket, Aranyos-Rákosi Székely Sándort is Döbrentei ismertette meg Kazinczyval. Az ifjú költő csakhamar tömjénező sonettet küld a nagy mesterhez, örkarja támogatását kéri és jóakarató segítségét „rebegő szárnyalásának“. (Jakab Elek közlése. Figyelő. XIII. 178.)

Kazinczy nem sokat ügyelt az ifjú poéta erőtlen szárnypróbálgatására. Erdélyi Leveleiben, mely az akkori Erdélynek hű tükre akart lenni, hiában keressük Székely Sándor nevét. Az erdélyi nagyságok közt talán az egyszer futólag fölemlített Rákosi Sándor képviseli a szerény ifjú költőt. (Abafi kiadása. 84. 384 l.) Talán mondanunk sem kell, hogy ellenkezőleg Bölönivel e levelek majd minden lapján találkozunk. Még epistolát is ír a mester hozzá: Ragyogó futással kezd a futást Olympiádnak síkjain, — — El, el a határig!... így biztatja kedves tanítványát. Ki hitte volna, hogy a lángoló képzeletű és kitünőleg költői hajlamú Farkas Sándor évek multával egészen más téren váltja be a Kazinczy beléje helyezett nagy reménysegeit; és ki hitte volna, hogy a szerény, névtelen „unitárius deák“, mint sonettjére irt jegyzetében Székelyt nevezi, alig egy-két rövid év múlva épen a Kazinczy iskoláján kivivott fényes diadal által fogja nevét irodalmunk történetében megörökíteni.

*) Lásd Jakab Elek kitünő politikai és irodalomtört. tanulmányát: Bölöni Farkas Sándor és kora. Ker. Magvető V. kt. Vesd össze: Figyelő. VI. 257—279. l.

Mint majd minden unitárius jelesünk, úgy Székely Sándor is kolozsvári főiskolánkban lett költővé. A székely földön születvén és nevelkedvén, nemzeti költészet iránti mély érzést hozott ki onnan magával, A szülőfalujában hallott mesék és népdalok, a hun-székely mondákra irányzák figyelmét. Aranyos-Rákosi Székely Sándor volt az első, ki írónk között a magyar mythológiát gondjára méltatta. Költői érzései és gondolatai azonban mindenekelőtt az iskolában eltanult klasszikai formákban nyilatkoztak. 1814-ben még mind csupa zefirekről és filomélákról zeng; de két év múlva már verseiben a nyájas Charisok mellett Attila, Árpád, Őrs és Vérbulcs hadias alakjai jelennek meg s magok a Charisok és szűz Diánák az Ojtóz vad berkeibe és a lombosodó Rikába szorulnak. Az ifjú költő agyában az eszméknek egész új világa dereng. Szeretné a letűnt hős kort, a régi dicsőséget tüntetni az elfajult utódok szemébe. S egyes osztályok helyett magát a nemzetet szólítja meg, midőn forrongó lelkében merész eszméje végre alakot ölt:

KüldjeteK oh magyarok! hős éneklőket a bűzhödt
Várna s Rigómezejére — — — örökké
Voltak Akhilleseink, sohasem zengették Homérink.

Kazinczyval élükön messze állottak ekkor költőink a nemzet-től. Gyönyörködtették ugyan, a mennyire tehatték; de szívéhez a legkevésbé sem szólottak. A túlon túl elhatalmazott klasszicizmus magyar nyelven is csak Róma és Hellász hideg érzéseit zengette. A mi magyar tárgyuk akadt volna, azt is annyira agyon cifrázták latin és görög sallangokkal, hogy teljesen idegenné vált az iskolátlanabb tömeg előtt. Csupán a nemzet legműveltebbjeihez, a nemesi osztály csekély töredékéhez szólhatott hát a klasszikus iskola költője s az egész nemzet szívét sohasem dobogtathatta össze közös érzelemben.

A mi egyszerű székely ifjúnknak jutott részül legegély visszamenni énekével abba a boldog korba, melyben a nemzet osztályai még szét nem szakadva éltek, s melyben az érdek egy s a dicsőség közös vala. A csodaszerű új hangokra ifjabb költőink meglepetve figyeltek. Eléállt Vörösmarty, elé Czuczor és nyomukban csakhamar nagy követőik, Petőfi és Arany. A Kazinczyék által fölemelt klasszicizmus pompás, de élettelen bálványai porba omladoztak. Költőinket hazafias szellem lengte át. A magyar költészet a nemzetiség szószólója lett. — Ime Aranyos-Rákosi Székely Sándor felléptének irodalomtörténeti jelentősége!

A töredékben maradt Kenyérmezei harc, hősköltemény

5 énekben, volt első eposz-próbája. (1817.) Az egészen szintén el nem készült. Vienniasz (1821) a második. A Székelyek Erdélyben a harmadik. Az utóbbit életének huszonötödik évében, 1822-ben, Bécsben alkotta, — Bérsben, hol testörnemeseink egy fél-századdal azelőtt az elhanyaglott magyar irodalmat, bár idegen szellemenben, új életre ébresztették. Székely ugyanott kísérté meg nemzeties lelket lehelni beléje. Legkitünőbb művének kiadót keresett s 1822 végén az 1823-iki Hebe szétvitte a hazában az új költő örökre megmaradó dicsőségét.

„Aranyos-Rákosi Székely Sándoré a dicsőség — írja az egykorú Toldy — hogy hős költeményével: A székelyek Erdélyben, alapját vetette meg a classicai nemzeti eposznak, mely költészetünk egyik legragyogóbb oldalát volt képzendő. Tárnya az Irnák húnjainak honfoglalása Erdélyben, vagyis a székelység megtelepedése a mai testvérhazában, melyet a költő, örök emlékezetre méltó tapintatossággal, a székely ősmonda némi vékony szálaiból szőtt. Egy égi jel mutatja ki a vándor népnek Dáciát jöendő hazául, maga a nemzeti Isten (Székely azt Hadúrnak nevezí) pásztor képében fedi fel vezérei előtt a „Tündérgert“ titkait, melyben aranyalma tenyészik, de őrizve oroszán által. Az oroszán a dák fejedelem Kaimbár, az arany alma Alírán, a régi dák istenek végső leánymaradéka, kinek, jóslat folytán, szívet, s Kaimbár legyőztével a tartományt, a Tündérgertet, szerencsésen meghódítván Irnák, húnjait ebben telepíti meg. Conceptióban egy nagy epos áll előttünk, kivitelben csak vázlat, egy epopoea in nuce, egy csodálatos sugallat műve. Oly világot nyit az szemeink előtt, oly hang üti meg benne füleinket, a milyen költészetünkben azelőtt soha. Tartalma tisztán regényes, minden idegen zamat nélkül nemzeti, egyesülve antik szép formákkal az előadásban; maga a nyelv saajtszerű szép, tömött s erőteljes; sőt hexameteré is, bár gyakran incorrect, egészben meglepőleg festői s hatályos.“

„Senki sem beszélt az új költeményről: annyira nem voltunk a valódi epos élvezhetésére elkészülve, mely mondát tárgyalt, teljes tárgyilagossággal, lyrai és tanszerű digressziók nélkül. De két ifjú élt a haza külön részében, a való költészet és nemesb honszeretet lángjával kebelökben, eltelve a nemzeti történelem szeretetével s az ősi dicsőségtől lelkesedve: Vörösmarty és Czuczor; mindkettő lyrai költeményekben zengette — magának — fiatal érzéseit; amaz azonfelül alkotó vágyával már komolyan és munkálva a dráma felé fordula, annyira nem sejtve a legsajátabb rendeltetését, hogy Egyed

Antalt, a római elégia művelőjét, ismételve is a honalkotés eposi megéneklésére tüzelgette: midőn 1822 végén Vörösmarty Toluában, a hol nevelősködék, Czuczor a pesti papnövelde „muzeumában“, Székelyt olvasák — s költői sorsok, s a magyar hősköltészeté, el volt löntve. Mindkettő, egymásról nem tudva, egyformán lobogó láng lett és sovár nyugtalansággal tárgy után tekintettek. Vörösmarty csakhamar el volt határozva a honalapító Árpádot egy nagy hősköltemény által visszateremteni a nemzet szívébe, míg Czuczor a tize dik századbeli hősmundának egyik fénypontjánál állapotodott meg, az ágostai diadalnál.“ (Toldy: A magyar nemzeti irod. tört. a legrégebb időktől a jelenkorig. 3-ik kiad. Pest. 1872. II. 41. 42.)

Ime, mint hatott Székely Sándor a magyar nemzeti eposz megteremtésére. Mint székelyföld szülötte, egészen Attila koráig ment vissza, a hunokat betelepítvén Erdély szép „Tündéerkertjébe“, vagyis a székely bérczek ős hun mondáit átültetvén a nemzeties műköltészet szép virágos mezejére. Nagy hírű utódjának, Vörösmarty-nak, már Árpád népe jutott; ő Zalán földjét foglaltatja el a magyarokkal, vagyis a nemzetet az ősi dicsőség biztató világánál beviszi az európai művelődés napfény-körébe. Mindkét költőnk egyformán előhírnöke a nemzet újjászületésének. Csakhogy míg a higgadt Székely feladatát jóval tárgyilagosabban végzi, czélzatait csak eposza újszerű szellemével árulván el; addig a túlnyomólag lyrai hangulatú Z a l á n f u t á s a lényegében nem egyéb a forrongó 1825-iki országgyűlés költői alakba öltöztetésénél.

Mennyiben hatott Székely magára Vörösmartyra és mennyiben általa és közvetve epikai költészetünk legújabb kifejlődésére, azt Gyulai Pál sokkal világosabban kimutatta „Vörösmarty életrajzá“-ban, hogysem e tárgy a mi fogyatékos fejtegetésünkre szorulna. „Annyi bizonyos — így ír említett munkájában — maga Vörösmarty beszélte gyakran, hogy Z a l á n j á r a buzdítón, sőt példaadón hatott egy 1823 elején a Hebe című zsebkönyvben megjelent epikai kísérlet: a Székelyek Erdélyben. Ki emlékszik már erre, pedig e költemény nevezetes mozzanat volt, s nemcsak Vörösmartyt lobbantá lángra, hanem Czuczort is s alkalmasint Horvát Endrére is volt némi befolyással.“

„Ez ifjú költőt, a magyar újabb eposz hírnökét, Aranyos-rákosi Székely Sándornak hívták. Erdélyben, a Székelyföldön született, unitárius papjelölt volt, majd tordai lelkész, kolozsvári tanár s végre az unitáriusok püspöke. Nem sokat írt és hamar elnémult. Munkái közt a fent említett epikai kísérlet a legnevezeteseb. Tisztán aesthe-

tikai szempontból csekély becsű ugyan, de annál becsesb irodalomtörténeti teבתintetben, mert a zseudülni kezdő magyar újabb eposz szellemét és irányát jelöli. Zrínyi óta a magyar epikai költészet mind inkább süyedett. Gyöngyösi tulajdonkép verses krónikákat, históriás énekeket írt. Művei a krónika, eposz és verses regény különös vegyületei, erős lyrai hangulatokba olvasztva. A XVIII. század eposzai még hátrább állanak. Horváth Ádám Hunniásza és Rudolfiásza, Kulcsár István Nándorfehérvári Győzedelme, Gáti István II. Józsefe, Etédi Márton Magyar Gyásza, Vályi Nagy Ferencz Hunyadi Lászlója és Pártos Jeruzsáleme epikai költészetünk tökéletes süyedtségét mutatják. Nincs bennök semmi költői, se a tartalom, se a forma tekintetében.“

„Igy állott epikai költészetünk a XIX. század elején, pedig közönség és irodalom semmit sem óhajtott inkább, mint egy eposzt, a dicső multat a sivár jelen kárpótlásául. Írók és közönség buzdították egymást s Árpád honfoglalásának megéneklését kívánták hallani. Már Ráday Gedeon készült egy Árpádiászt írni: Csókonai föl hagyott minden egyébbel, hogy — a mint maga mondja — „halála napjáig azon a heroica epopoeián dolgozhassék, melyet Árpádról vagyis a magyarok kijöveteléről akart a maradék számára Homerus és Tasso nyomdokain készíteni.“ Horváth István 1818-ban egész lelkesüléssel szólítja föl Horvát Endrét, hogy írjon egy epopoeiát Árpádról; Horvát Endre egy episztolában mentegetőzik, elmondja, mennyi az akadály, részint a tárgyban a monda hiánya s a történeti hézagok miatt, részint viszonyaiban, melyek nem engedik meg a költői csendes munkásságot; de azért őstörténelmi tanulmányokhoz kezd s már foglalkozik Árpádja tervével. S im e vágyódás és vajudás közepett előáll Székely Sándor négy énekes eposzával. Az új korszak hajnala derengeni kezdett epikai költészetünkben is, s első sugara Székely Sándor kísérlete volt.“

„E kis mű pár vonásban már mutatja az új irányt, mely egészen szakítani akar a multtal. Székely nem követi se Zrínyit, se Gyöngyösit, se pedig a XVIII. század epikusait. Nem a közel multból veszi tárgyát, a szorosan vett történelmi korszakból sem; hanem az ős történelemig, a húnokig megy vissza, s a mondák földjét tapodja. Hősei nem a Zrínyi keresztyén Istenét imádják, az Olymp istenei és allegorikai alakok sem szerepelnek, mint Gyöngyösinél s a XVIII. század epikusainál: a magyarok istene örökös népe fölött, kit önkényesen Hadúrnak nevez; egy rossz szellem ármánykodik ellene, a szélvész-támasztó Nemere, kit a székely hagyomány maig is emle-

get. Részint a már megindult ős történelmi vizsgálódások, részint pedig Klopstock példája vezették Székelyt a magyar mythologia e fölélesztésére vagy jobban mondva fictiójára, mely oly mély nyomot hagyott maga után, hogy egész Aranyig minden epicus elfogadta Hadúr, csak Nemere esett el, kit Vörösmarty Ármánnyal helyettesített, a persa Ahrimán példájára. A Zrínyi-féle főséges conceptióra, erős compositióra Székelynek épen oly kevés tehetsége volt, mint törekvése; de a mese kerekdedsége iránt már több érzéke van, mint Gyöngyösinek. Gyöngyösi lyrai hangulata megvan Székelynél is, de pathetikusabb, ossiános, s tele az ős dicsőség iránti lelkesüléssel. A külformát illetőleg Székely egészen szakít a régivel, a hexametert veszi föl a hagyományos magyar alexandrin helyett. Im rövidbe vonva az új magyar eposz, melynek e sajátságai egy évtized alatt egész erejökben kifejtettek. Nagy mozgalom volt ez: eposzunkba új lélek szállott, visszatért valódi forrásához, az ős mondákhoz, megteremtette a magyar mythológiát, mely nem lévén erős ellentétben a keresztyén eszmékkel, visszatetszés nélkül táplálhatta a nemzeti érzelmeket és végre, kivéven a külformát, mindenben nemzeti lón, úgy tárgyban, mint felfogásban. E mozgalom nélkül lehetetlen lett volna a legújabb fejlődés, mely a megnyert nemzeti tartalmat a hagyományos külformával is kibékíteni törekszik, a mondákat a népköltészet alapján naivabban fogja fel, s a lyrai hangulatból kibontakozva, az epikai compositióra veti a fősúlyt.“

„Vörösmarty már régebben költői inspiratiók között olvasta Béla király Névtelen Jegyzője krónikáját, már forrott fejében az ősi dicsőség eposza, midőn 1823 elején kezébe akadt Székely kísérlete. Ösztönt, buzdítást, termékenyítő eszméket merített e kis műből nagy művéhez. Ő is épen az ős mondákkal foglalkozott, magyar mythologiai alakokat keresett, politikai estményekről táplált hazafiúi lelkesedés égett szívében, s a magyar hexametert akarta megszólaltatni, méltóan nagy tárgyahoz. Kapva kapott a kísérleten, kivált a magyar mythologiai kezdeményen, melyet annyira alkalmasnak talált tovább képezni és kiegészíteni. Soha sem feledte el, mily nagy befolyással volt reá e mű, s midőn az ő ragyogó híre mellett rég elfeledte a hálátlan közönség és irodalom Székelyt, őszinte hálával vallotta be barátjainak, hogy mily sokat köszön Székelynek, mert nélküle később, vagy talán soha sem írta volna Zalán futását, avagy mindenesetre máskép.“*)

*) Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. II. jav. kiadás. Budapest. 1879. 58--62. l.

Székely Sándor bár imént ismertetett hős költeménye után is pengetett egy ideig lantot, a Parnasszusra többé följutni nem tudott. Talán túlságos kényelemszeretet volt oka feltűnő csskély műgondjának; vagy talán az a téves hit, hogy dal és költemény, ép' úgy mint az eszme, tökéletes formában születnek, melyen változtatni többé nem kell és nem lehet.*) Akármint történt, tény az, hogy Székely homlokát csak egyszer csókolta meg a múzsa, akkor, mikor az ifjút nagyhirű eposza írására lelkesítette. Kissebb költeményei közt találunk ugyan még egyet-kettőt, melyek nem méltatlanok szerzőjük nevéhez; de 1822 után írt műveit, a Dierniászt Mohácsot, Mikola Máriát stb. feledés pora méltán takarja.**)

Vajon Székely Sándor maga érintkezett-e valaha személyesen Vörösmartyval? Erre nézve sehol biztos adatot nem találtunk. Fennebb jelzett hanyatlása után, bár Vörösmarty jó barátjával, Toldyval, élénken levelezett, ez ismeretséget a szerény Székely nem óhajtott és hibatőleg nem is kereste. Talán 1845-ben állott egymással szemben a két rokon szellem, ez életben először és utoljára, midőn a Vesselénýt felkereső Vörösmarty Deák Ferencz kíséretében Kolozsvárra is ellátogatott s a vendégeit vendégelő kormányzó a város jeleseit tisztelezőkre összegyűjtötte. Vörösmarty, mint Toldy és Gyulai tanúskodnak, gyakran emlegette hátatelten az elnémult erdélyi költőt, ki őt dicsősége ösvényére kézen fogva elvezette. Sőt, mint legutóbb kiadott összes munkáiban olvassuk, egy xeniát is írt a 30-as években Székelyre. E xenia könnyen folismerhető válto-

*) Lásd Jakab Elek erre vonatkozó vélekedését Székely Sándorról írt becses értekezésében Figyelő. XIII. 270.

**) Legtöbb erőt e szép fokozatban emelkedő rövid emlékversében találtunk:

A hív barát oly híven áll,
Mint a vizölelte kőszál,
Midőn zúg a vérszfelleg.

A menykövek elpattannak,
A kőszirtek meghasadnak.
A hív barát nem remeg.

Tenger dől a szárazokra,
Százaz ül a vizhabokra.
A hív nem változik meg.

zata Kazinczy ismeretes epigrammjának, melyben Himfivel dalai nagy részét tűzbe dobhatja, ámde a meghagyott csekélyebb részt az Olympra méltónak itéli.

Tűzbe veled, te n a g y o n a r a n y o s, tán tiszta arany vagy;
 S tűz kísért aranyat, hát arany urfi megégsz.
 Kár érted, de se' baj, hamudat széthordja az alszél,
 S a felszél,*) lelked béléte, égbe röpül.**)

KANYARÓ FERENCZ.

*) Az előrész a Székely előnévére, a két utóbbi sor a felszél (északi szél) és alszél (déli szél) régies szavunk sajátos alakjára épített szójáték.

**) E Székelyt szépen méltányló művecske „Aranyos“ czimmal „Vörösmarty összes munkái“ (Méhner kiadása) VIII. kötetében a 85-ik lapon, 1885 ben, jelent meg először Gyulai Pálnak felvilágosító jegyzetét lásd ugyanott a 378. lapon.

KÜLFÖLDI LEVELEZÉS.

I.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1888. máj.

(Lelkészi értekezletek. A protestáns történelmi társulat, a párisi bibliai társulat stb. gyűlései.)

Szerkesztő úr!

Mint a korábbi években, most is kötelességemnek tartom a vallásos társulatok évi gyűléseiről írni. Azok a vallásos élet nyilatkozatai és már ez az egy czim is elégséges arra, hogy azokat ismertessem. Előre is megjegyzem, hogy csak a főbb társulatok gyűléseiről írok s legkivált azokról a gyűlésekről, a melyekben magam is részt vettem. Mindenikről megemlékezni igen hosszas és fárasztó munka lenne s aztán nem is mindenik érdekelné olvasóit.

Általános megjegyzésképp, mondhatom, hogy ez évben a lelkészi értekezleteket sokkal számosabban látogatták úgy az egyháziak, mint a világiak részéről, mint az előző években. Ez örvendetes jele a mi protestáns népünk vallásos ébredésének és a vallásos dolgok iránti figyelmének.

Lehet, hogy a politikai körülmények is befolyással voltak a protestáns szellem emez ébredésére. Az utóbbi hetekben a protestáns tudományos intézmények létele komolyan fenyegetve volt. Ugyanis kimondatott volt a protestáns theologiai facultások eltörlése. A protestáns egyházak az ország egyik végétől a másikig tiltakoztak ez ellen s feliratokat terjesztettek fel a kormányhoz. Kérésük meghallgatásra talált ugyan, de a kedvezőtlen szavazat által okozott félelem hatása nem mult el hamar. Nem csoda tehát, hogy ha ez befolyásolta a lelkészek és hívek érzületét, hogy egymással szorosan egyesüljenek és gondolkodjanak a jövőről. Mert az kétségtelen, hogy az állam mind gyakrabban hangsúlyozza, hogy a protestáns theologiai facultásoknak adott segélyt a költségvetésből törülni kell. Tehát a protestáns egyházaknak kötelessége ez eshetőséggel szembe nézni, s nem várva be az utolsó pillanatot eszközökről gondoskodni. Az egyháznak létele függ ettől. De nem akarok tárgyamtól eltérni. Bármí volt az ok, tény, hogy a vallásos társulatok ez évi közgyűlésein nagyon sokan voltak jelen.

A lelkészi értekezletek, vagy a mint az orthodoxok szeretik nevezni általános értekezletek ápr. 17-én tartattak meg. Régebb